

УДК 81'25=111/=161.2

Ребенко М. Ю.

МІСЦЕ ПРИЙОМУ ДЕФОРМАЦІЇ В ТЕОРІЇ АДАПТИВНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Переклад як своєрідний тип міжмовної та міжкультурної комунікації, наділений багатограним характером і, відповідно, може оцінюватися з різних точок зору: (1) з точки зору відповідності оригіналу (незважаючи на ефект, створений перекладом) або (2) з точки зору комунікативного ефекту, досягнутого за допомогою перекладу (його прагматичною адекватністю) [1, с. 96]. Контroversійність окресленої проблеми визначила актуальність нашого дослідження.

Об'єктом даної розвідки обрана стратегія трансляційної деформації як одна з найактуальніших проблем сучасного перекладознавства та інтеркультурології. Предметом аналізу стали умови появи феномену правомірної деформації у перекладах оповідання сучасного американського прозаїка Джерома Д. Селінджера (J. D. Salinger "Down at the Dinghy", 1949) українською («У човні» – у виконанні Дмитра Кузьменка, 2008) та російською («В лодке» – у виконанні Нори Галь, 1962) мовами.

Отже, у рамках даного дослідження ставимо за мету визначити місце, значення та передумови появи феномену трансляційної деформації у теорії адаптивного перекладу. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання: (1) окреслити ступінь вивчення явища трансляційної деформації на сучасному етапі розвитку науки про переклад; (2) провести контрастивний аналіз явищ адаптивного та деформаційного перекладів; (3) визначити залежність адаптивно-деформаційного потенціалу тексту від ступеня його прагматичної орієнтації та (4) змалювати перспективи майбутніх досліджень феномену деформації як центрального об'єкту нашої роботи.

Дискусії навколо проблеми ступеня усвідомлення перекладачем своєї відповідальності не лише перед оригіналом і його автором, а й перед читачами перекладу знаходимо у працях В. Комісарова [2], В. Радчука [3], О. Кальниченка та В. Подміногіна [4], М. Новикової [5], С. Антонюк [6], В. Демецької [1], О. Дзери [7], Т. Аленькіної [8] та Ю. Найди [9].

У вітчизняному й зарубіжному перекладознавстві ще й досі бракує системного теоретичного обґрунтування явища адаптації як одного з базисних понять перекладознавства [1, с. 96]. Про те, що прийому трансляційної деформації як явищу, прагматично маркованому та підпорядкованому особливостям природи індивідуальності перекладача, приділено ще менше уваги, читаємо у М. Гарбовського [10, с. 506-508, 514]. У попередніх роботах нами вже розпочато дослідження феномену

деформації як перекладознавчої проблеми [Карабан, Ребенко, Київ, 2007, с. 27-31], визначено найважливіші крос-культурні чинники, що спонукають до перекладацької деформації [Ребенко, Київ, 2009, с. 324-332], окреслено передумови появи цієї крайньої форми перетворень при перекладі [Ребенко, Київ, 2009, с. 160-163], доведено, що цей прийом не є руйнівним, а таким, що адекватно передає прагматично-релевантний комунікативний ефект при перекладі [Ребенко, Черкаси, 2009, с. 254-258], а також окреслено сферу вивчення феномену адаптації як явища дозволеної деформації при перекладі [Ребенко, Хмельницький, 2009, с. 177-180].

Слід наголосити, що явище адаптації як можливої форми пізнання іншомовної культури [8, с. 3] розглядається у нашому дослідженні у площині «адаптація як метод перекладу (адаптивний переклад)», а не як окремий дискурс. Адаптація-дискурс, на думку В. Комісарова, це «радикальні перероблення оригіналу» [2, с. 5]. За твердженням А. Науменка, дане кардинальне явище «загублює «арфу» першоджерела» і «затоплює «поетичну Атлантиду» оригіналу» [11, с. 181]. І, нарешті, В. Демецька акцентує увагу на тому, що «адаптація й переклад репрезентують принципово відмінні види практичної діяльності, причому на відміну від перекладу адаптація рівносильна руйнації та перекрученню джерельного тексту» [1, с. 97]. Натомість адаптація-прийом – це не межова, а оказіональна трансформація елементів, що не спричиняє повної зміни тексту.

Із варіантом адаптивної інтерпретації стикаємося вже на перших сторінках перекладених текстів, обраних для дослідження. Назву оповідання “Down at the Dinghy” український перекладач Д. Кузьменко переклав як «У човні», що дещо підмінює вихідну предметну ситуацію (пор.: перший варіант російського перекладу, виконаного Н. Галь, вийшов під назвою «В ялик» («Новый мир», 1962, № 4), найкращою ж вважається російська публікація під назвою «В лодке» [12]). Номінація «dinghy» називає певну маленьку шлюпку, надувний гумовий човник, туз або ялик. Цей троп зустрічається в тексті оригіналу (ТО) п’ять разів і жодного разу він не збережений у перекладі. Перекладач так і не наважився більш точно передати цю загадкову назву, натомість зустрічаємо традиційні «бот» і «човен». Напрошується запитання: «Якими образами керується автор при виборі нестандартного «dinghy», замість усім відомого «boat»? Селінджерівський ідіостиль змальовує велику бурхливу річку під назвою ЖИГТЯ, у води якої наважується заплисти маленький «нетакий-як-усі» ялик (не корабель і навіть не човен!). Подібне «невігластво» викликає у «правильного суспільства місіс Снеллів» бурю обурення й тиску. Цей ідіомалюнок бачить і перекладач. Однак, він усвідомлює, що переклад на кшталт «Річкою у тузі» чи «Униз за течією на борту ялика», по-перше, буде задовгим та обтяжливим як для назви, по-друге, важко сприйматиметься та викличе запитання про походження незрозумілих «тузи» чи «ялика» і, по-третє,

переломить (не в кращий бік) такий лаконічний і міцно вкорінений у пам'яті радянського читача російський переклад «В лодке», який, без перебільшення, став класичним. Саме такі положення, об'єктивність яких зумовлена часовим мірилом, зумовили вибір перекладача на користь прийому адаптації для передачі назви оповідання Селінджера. Як результат – українській (як і російській) аудиторії змальована інша, традиційна картина, така, що не викликає у реципієнта бажаного автором ефекту, не примушує його замислитися, не сприяє розкриттю авторської імплікатури, а взагалі її стирає та нейтралізує.

Під явищем трансляційної деформації розуміємо, перш за все, такі правомірні оказіональні перетворення у тексті перекладу (ТП), вибір на користь яких підпорядкований закону індивідуальної свободи перекладача та відповідає смакам стилістики його перекладу. Характерною ознакою окресленого перекладацького прийому з перетворення вихідного тексту в перекладі є свідомий вибір перекладача. Виправданням рішення обрати подібну крайню інтерпретаційну стратегію є, як стверджує М. Гарбовський [10, с. 513], прагнення перекладача вирішити окреме або глобальне завдання при перекладі. Тому, враховуючи невисокий ступінь висвітлення сучасною наукою про переклад проблеми стратегії деформації у порівнянні з конструктивним вивченням адаптивних моделей трансляції, доречним, на нашу думку, є детальніша та більш чисельна ілюстрація саме деформаційної моделі у ТП, що аналізуються.

Наприклад:

“... she ... made an oval out of the thumb and index finger of her right hand, drew the oval to her mouth, and - kazoo style - sounded something like a bugle call” [13].

Д. Кузьменко чітко усвідомлює, що введення у ТП невідомої українській аудиторії реалії – казу (американський народний духовий інструмент), переклад якої мав би бути маргінальним, значною мірою обтяжить текст. Але й вилучати цю реалію з перекладу неправомірно. Тому рішення перекладача – іншими лексичними засобами передати характер сигналу американського інструмента, звук якого нагадує звучання мідних духових: «...вона ... зімкнула великий та вказівний палець правої руки, піднесла цей овал до уст та прогуділа щось схоже на сигнал» [14].

Сучасна норма перекладу пов'язує процес трансляції не лише з подоланням міжмовних і міжкультурних бар'єрів, але й із нейтралізацією суб'єктивно-особистісного ставлення перекладача до ТО. З одного боку висувається вимога максимальної «невидимості» перекладача, з іншого – багатомісний перекладацька практика остаточно довела, що «прагматична» нейтралізація перекладацької позиції неможлива з причин, зумовлених (1) специфічною «читацькою» суб'єктивністю перекладача та (2) неминучістю перекладацьких рефлексій, тобто виникненням певних внутрішніх смислів та індивідуальних оцінок,

опосередкованих особистісною картиною світу з притаманною їй системою цінностей [1, с. 97-98]. Інтерпретаційна настанова перекладача простежується вже тоді, коли «оригінал ще тільки-но сприймається своїм майбутнім перетворювачем» [5, с. 39]. Перекладач поєднує в собі іпостасі адресанта й адресата, добираючи до одних компонентів тексту відповідники, а до інших – трансформації, адаптації, а також, у крайніх випадках, деформації.

Розгляньмо наступний приклад деформації при перекладі феномену «гра слів»:

“Sandra – told Mrs. Snell – that Daddy’s a big-sloppy-kike”...

“It’s one of those things that go up in the air,” he said. “With string you hold” [13].

– *«Сандра... сказала місіс Снелл... що наш тато здоровий... брудний... жидюга...»*

– *Жидюга це жидюга – той, хто ні з ким не хоче ділитися...» [14].*

Безперечно, первинна й вторинна ситуації різняться образністю. В англомовному контексті Лайонел по-дитячому асоціює образливе «kike» з повітряним змієм (kite), який відлітає в небо назавжди (що є справжнім горем для кожної дитини!). Така невігадлива, по-дитячому зрозуміла, але в той самий час наповнена істинними, непідробними стражданнями ситуація! В українському перекладі Лайонел, який, як виявляється, знає і розуміє образливе значення слова “жид”, постає дорослою особистістю, яка вже давно виросла з казок про зміїв (пор. рос. переклад: – *«Сандра... сказала миссис Снелл... что наш папа... большой... грязный... иуда... – Чуда-юда... это в сказке... такая рыба-кит...» [12]*). Різні картини – різне сприйняття реципієнтами. Цей приклад є варіантом вирішення дилеми: рішення перекладача – завдання перекладу. Отже застосування подібної, на наш погляд, правомірної деформації максимально наблизило, наскільки це дозволив творчий тандем майстерності перекладача та законів мови перекладу, вторинну цільову аудиторію до оригінальної ситуації. Таким чином, адекватна передача авторського задуму виправдовує перекладацький хід – стратегію правомірної перекладацької деформації.

Як відомо, проблема адекватності перекладу – це, насамперед, відтворення ефекту, реакції. Мірило адекватності перекладу – читацьке сприйняття. Отже, погоджується В. Демецька [1, с. 101], іноді, для збереження реакції необхідно застосувати до оригіналу трансформації різного роду, навіть радикальні.

Переклад фрази «a peculiar amalgamation of ‘Taps’ and ‘Reveille’» [13], як *«Бу-Бу протрубила сигнал – то ли утреннюю зорю, то ли вечернюю» [12]*, у виконанні Н. Галь, викликав жваву полеміку ще за життя талановитої перекладачки (листівка від подруги та перекладачки С. О. Мітіної, від 28.VI.82). С. О. Мітіна вказувала на той факт, що сигнал «зоря» – виключно сухопутний, його не трублять на кораблях. У листі-відповіді Н. Галь пояснює і, навіть, виправдовує свій

перекладацький вибір первісною вигадкою усього «адміралтейства» Бу-Бу, грою героїні у несправжніх, таких собі моряків-розбійників. І якщо у цій казці проводяться «перевірка стермафоров», то чому б у ній не пролунали сигналу «утренней зори, то ли вечерней»?! Тому, навіть такі радикальні інтерпретації, що насправді деформують вихідну ситуацію, мають «виправдання» – свідомий перекладацький вибір у руслі певної стратегії перекладу.

Насамкінець, варто наголосити, що, не дивлячись на негативну асоціативну конотацію поняття деформації, яке в українській мові виявляється однозначно закріпленим лише за фізичними процесами, стратегію правомірної деформації не слід плутати, наголошує М. Гарбовський [10, с. 514], з перекладацькими помилками. Наприклад, у ТО, який був створений у 1949 році, *the electric stove* перекладено – «електричний камін» (пор.: у рос варіанті – «*электрическая плита*»), тоді як свою історію електрокаміни розпочинають із 60-70 р.р. минулого століття. Інші приклади: «*Jerome the Ostrich playing the violin*» інтерпретоване у «*Джером Страус, що грав на віолончелі*»; «*his hair, ... was a little sun-bleached on top*» [13] – «*і його волосся, ... трохи вицвіло вгорі*» [14]. Неодмінно виникає питання «Вгорі – це де саме?»

Ми також не акцентуємо увагу на прикладах неправомірної деформації, як-от:

«*Only, it drives ya loony, the way that kid goes pussyfootin' [виділено нами] all around the house. Ya can't hear him, ya know. I mean nobody can hear him, ...*» [13]. У Селінджера Лайонел обережно прокладає собі шлях, безшумно пробирається, ступає немов би кішка, щоб (борони боже!) не скомпрометувати себе жодним звуком. Перед очима первинної аудиторії вимальовується дитина, що відчуває суспільне невдоволення своєю «не схожою на них усіх» особистістю, такий собі ізгой, який прагне залишатися для всіх непомітним, аби вкотре не наткнутися на глуху стіну непорозуміння.

Ознайомившись із українським та російським перекладами, знаходимо інше бачення перекладачами цього фрагменту. Порівняймо: «*Тільки ж мене до божевілля доводить те, як ця дитина никає [виділено нами] по всьому будинку. І його ж не чути зовсім.*» [14]. Відомо, що никає або тиняється та людина, якій нічим зайнятися, нема куди дітися від нудьги. Зазвичай у такому стані автоматично робляться зайві рухи, нерідко із шумовим ефектом, задля привернення уваги оточуючих. Аби тільки на тебе звернули увагу й, можливо, підказали, як дати собі раду! Дітям з їх активним образом життя та живою зацікавленістю в усьому, що відбувається навкруги, не характерна подібна пасивна поведінка. Скоріш за все так буде поводитися втомлена, навчена життєвим досвідом людина, аж надто далека від дитячої легкості та прозорості думок. Коли читаєш у російському ТП, як Лайонел «шныряет по всему дому» [12], бачиться звичайна допитлива дитина, яка прагне сунути свого носа скрізь задля отримання відповідей на всі свої запитання.

Отже, маємо три різні інтерпретації одної номінації – три різні образи, що в свою чергу породжують неоднакові ситуації. Читач несвідомо малює в своїй уяві аж ніяк не «істинного» Лайонела, наляканого своєю несхожістю на авторитетних дорослих, а звичайну допитливу дитину, чи, тим гірше, втомленого від життєвих проблем чоловіка.

Отже, проведений контрастивний аналіз двох перекладацьких прийомів – адаптації та деформації – дозволяє говорити про адаптивну модель перекладу, як про підміну вихідної предметної ситуації у результаті об'єктивних причин – міжмовної асиметрії. У свою чергу деформаційна підміна вихідної ситуації виникає в результаті дії суб'єктивних характеристик, а саме: міжкультурної асиметрії в авторському та перекладацькому баченні проблеми. І якщо адаптивна інтерпретація не знижує комунікативно-прагматичного потенціалу оригіналу, то деформація-метоавторизм призводить до певних втрат – допустимих модифікацій перекладача, виконаних у «власному стилі».

Таким чином, переклад, маркований стратегіями адаптації чи деформації, може називатися адекватним завдяки комплементарному характеру перекладацьких і зазначених вище інтерпретаційно-адаптивних стратегій. Інша річ, пропорції традиційно-перекладацьких і okazіонально-індивідуальних стратегій підпорядковані прагматичному типу тексту. Чим ближче прагматична функція тексту до доміантних, тим більше адаптивних стратегій необхідно застосувати, при цьому не забуваючи про власне перекладацькі. Іншими словами, головний критерій адаптації тексту з елементами правомірної деформації – це його прагматична орієнтація.

Перспективу подальших розвідок у контексті окресленої проблематики вбачаємо у ґрунтовному дослідженні природи феномену правомірної перекладацької деформації та аналізі впливу прагматичної установки першоджерела на появу деформацій у ТП.

Література

- 1. Демецька В. В.** Адаптація як поняття перекладознавства й культурології / В. В. Демецька // Вісник СумДУ: Наук. журнал. Філологічні науки. – № 1'2007. – Т. 2. – С. 96-102.
- 2. Комиссаров В. Н.** Перевод и интерпретация / В. Н. Комиссаров // Тетради переводчика / Под ред. Л. С. Бархударова. – М. : Высшая школа, 1982. – Вып. 19. – С. 3-20.
- 3. Радчук В.** Протей чи Янус? (Про різновиди перекладу) / В. Радчук // Матер. міжнар. наук.-практ. конф. «Григорій Кочур і український переклад» (м. Ірпінь, 27-29 жовт. 2003 р.). – Київ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2004. – С. 255-267.
- 4. Кальниченко О. А., Подміногін В. О.** Переклад та адаптація / О. А. Кальниченко, В. О. Подміногін // Вісник Харківськ. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. Романо-герм. філологія. – Харків: ХНУ, 2004. – № 636. – С. 201-206.
- 5. Новикова М. А.** Прекрасен наш союз /

М. А. Новикова // Литература – переводчик – жизнь: Лит.-крит. очерки. – К. : Рад. письменник, 1986. – 224 с. **6. Антонюк С. М.** Прагматична адаптація при перекладі (на матеріалі кінофільму ‘Family Man’) / С. М. Антонюк // Актуальні проблеми філології та перекладознавства. Збірник наукових праць. – 2007. – Ч.1. – С. 13-16. **7. Дзера О. В.** Індивідуально-авторське трактування біблійних мотивів як перекладознавча проблема (на мат. укр. перекладів творів Дж. Г. Байрона): Автореф. канд. філол. наук / О. В. Дзера // Київ, 1999. – 25 с. **8. Аленькіна Т. Б.** Комедія А. П. Чехова «Чайка» в англоязычних країнах: феномен адаптації: Автореф. канд. філол. наук / Т. Б. Аленькіна // Москва, 2006. – 30 с. **9. Nida E.** Towards a Science of Translating / E. Nida // Leiden, 1964. – 178 p. **10. Гарбовський Н. К.** Теорія перекладу: Учебник / Н. К. Гарбовський // М., 2004. – 543 с. **11. Науменко А. М.** Типи перекладу і адекватність / А. М. Науменко // Вісник СумДУ: Зб. наук. праць. – Серія «Філологічні науки». – № 4(50). – Суми: Вид-во СумДУ, 2003. – С. 176-183. **12. Селінджер Дж.** Над пропастью во ржи; Выше стропила, плотники: Повести. Рассказы. (Пер. Н. Галь) / Дж. Селінджер // М. : ТЕППА, 1997. – С. 328-337. – Режим доступу до тексту: http://lib.ru/SELINGER/sel_gal.txt **13. Salinger J. D.** Nine Stories. Franny and Zooey. Raise High the Roof Beam, Carpenters / J. D. Salinger // Moscow : Progress Publishers, 1982. – P. 80-89. – Режим доступу до тексту: <http://salinger.narod.ru/Texts/N5-DownAtTheDinghy-en.htm> **14. Селінджер Дж.** У човні. З англ. пер. Д. Кузьменко/ Дж. Селінджер // Всесвіт – журнал ін. літ. – № 9-10. – ТОВ Вид. дім «Всесвіт», 2008. – С. 20-27. – Режим доступу до тексту: <http://kuzmenko.org.ua/uk/salinger/dinghy>

Ребенко М. Ю. Місце прийому деформації в теорії адаптивного перекладу.

На матеріалі перекладів англійського твору проаналізовано умови появи феномену правомірної деформації. Визначено місце та значення явища трансляційної деформації у теорії адаптивного перекладу.

Ключові слова: адаптація-прийм, стратегія трансляційної деформації, правомірна деформація, прагматика тексту

Ребенко М. Ю. Место приема деформации в теории адаптивного перевода.

На материале переводов английского произведения проанализировано условия появления феномена правомерной деформации. Определено место и значение явления трансляционной деформации в теории адаптивного перевода.

Ключевые слова: адаптация-прием, стратегия трансляционной деформации, правомерная деформация, прагматика текста.

Rebenko M. Yu. The place and significance of translation deformation in the theory of adaptive translation.

Analyzed are the peculiarities of the justified source text deformation in target texts. Determined are the place and significance of translation deformation phenomenon in the theory of adaptive translation.

Key words: method of adaptation, translation deformation strategy, justified source text deformation, text pragmatics.

УДК 81'255.4(045)

Сидоренко С. І.

**ВІДТВОРЕННЯ ІНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТІ РОМАНУ
Ш. БРОНТЕ „ДЖЕН ЕЙР” В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ**

Аналіз інтертекстуальної парадигми художнього тексту є одним з актуальних питань філологічних досліджень на сучасному етапі. Категорія інтертекстуальності є однією з важливих текстових категорій, що вивчалася багатьма вченими: Ю. Крістевою, М. М. Бахтіним, І. В. Арнольд, Р. Бартом, Ж. Дерріда та ін. Різні аспекти інтертекстуальності художнього твору є предметом дослідження у значній кількості наукових праць, проте феномен інтертекстуальності у багатогранності його проявів потребує подальшого вивчення та систематизації, зокрема у перекладознавчому аспекті.

Згідно з основними постулатами теорії інтертекстуальності, неможливо створити художній твір, не спираючись на попередній письмений досвід людства, без згадування інших авторів та їхніх творів. Отже, кожний художній твір сприймається на фоні та шляхом асоціювання з попереднім культурним досвідом. Автор, який є носієм цього культурного досвіду, створеного та накопиченого його попередниками, в свою чергу надихається ним та створює власний твір, пов'язаний з тим, що було створено до нього. Як зазначає Н. Пьеге-Гро, "жоден текст не може бути написаний незалежно від того, що було написано до нього; будь-який текст несе в собі ... сліди певної спадщини та пам'ять про традиції ... кожен текст перебуває у оточенні чисельних творів, що передують йому" [2, с. 48].

Увага до категорії інтертекстуальності пояснюється теоретичною та практичною важливістю вивчення цього феномену для розвитку філологічної компетенції, адже розкриття інтертекстуальності безпосередньо пов'язане з адекватним сприйняттям тексту, авторського посилання читачеві, дозволяє розширити уяву про автора та його світогляд.

У лінгвістичних розвідках можна умовно виділити два основних погляди на феномен інтертекстуальності. У широкому розумінні